

Türkiye Çay Sektöründe 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintileri

Yasemin ARIMAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, yasemin.ariman@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4325-7768

Öz: Çay Türkiye TR90 bölgesinde yetiştirilen ve bölge ekonomisi için katma değeri yüksek olan tarım ürünlerinden biridir. Çiftçi çay hasatından sonra ürününü satmakta ve bir gelir elde etmektedir. Bu gelir üzerinden borsa kesintisi gibi bazı kesintiler yapılmakta ve kesintiler sonrasında kalan miktar çiftçiye ödenmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye çay sektöründe 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerinin, yıllara göre değişimini görmek ve bu kesintilerin 2018-2023 yılları Türkiye GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık iktisadi faaliyet kolu içindeki paylarını il, ilçe ve TR90 bazında tespit etmektir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. İlçelere göre 2002-2023 satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri değerlendirildiğinde en yüksek miktarda borsa kesintileri Hopa, Tirebolu, Rize-Merkez ve Of ilçelerinde gerçekleşmektedir. Ayrıca Giresun, Rize ve Trabzon ticaret borsalarına göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri tutarı değerlendirildiğinde en yüksek Rize Ticaret Borsasında gerçekleşmekte olup, onu Trabzon ve Giresun Ticaret Borsalarının takip etmektedir. Kesintilerin Rize, Artvin, Trabzon ve Giresun illerinin ve ilçelerinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarına katkı sağlar nitelikte olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliye teorisi, Tarım ekonomisi, Kamu işletmeleri, Ticaret borsası kesintileri
Jel Kodları: G10, H24, Q18

Commodity Exchange Deductions Made For The Purchased Raw Materials In The Turkish Tea Sector Between 2002-2023

Abstract: Tea is one of the agricultural products grown in the TR90 region of Türkiye and has high added value for the regional economics. After the tea harvest, the farmer sells his product and earns an income. Some deductions are made on this income, such as commodity exchange market deductions, and the disposable income is paid to the farmer. The aim of this study is to see the development of stock exchange deductions made for raw materials purchased in the tea sector between 2002-2023 and to determine their shares in GDP: Agriculture, Forestry, and Fisheries on a provincial, district and TR90 basis. A quantitative research method was used in the study. Accordingly, when the stock exchange deductions made for raw materials purchased by ÇAYKUR between 2002-2023 were evaluated according to provinces and the share in GDP on the TR90 basis, it was determined that the highest amount of deductions was in Rize and the lowest in Giresun. When the stock exchange deductions made for raw materials purchased between 2002-2023 were evaluated according to provinces, it was determined that the highest amount of deductions occurred in Hopa, Tirebolu, Rize-Center, and of districts. In addition, when the stock exchange deductions made for purchased, raw materials are evaluated according to the Giresun, Rize, and Trabzon stock exchanges markets, it can be said that the highest deduction was made in Rize Commodity Exchange, followed by Trabzon and Giresun Commodity Exchanges, respectively. It has been concluded that the deductions contribute to the socio-economic and socio-cultural structures of the provinces and districts of Rize, Artvin, Trabzon, and Giresun.

Atıf: Arıman, Y. (2025). Türkiye Çay Sektöründe 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintileri, *Politik Ekonomik Kuram*, 9(3), 1147-1167. <https://doi.org/10.30586/pek.1587349>

Submitted: 18.11.2024
Accepted: 08.05.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Keywords: Fiscal theory, Agricultural economy, Public enterprise, Deduction for commodity exchange market
Jel Codes: G10, H24, Q18

1. Giriş

Türkiye’de çay iklimsel koşulların sağlandığı Doğu Karadeniz bölgesinde yetiştirilmektedir. Bu ürün yaprak halinden nihai tüketim haline gelinceye kadar birçok aşamadan geçmektedir. Bu nedenle çayın çiftçisi, üreticisi, satıcısı, toptancısı, tedarikçisi vs. ile ilgili büyük bir sektör oluşmuştur. Çay Artvin, Giresun, Rize, Trabzon illerinde toplumun refah düzeyini doğrudan etkileyen önemli bir tarım ürünüdür.

Çay sektöründe çay tarımı ile uğraşan çiftçilere çay müstahsilleri denilmektedir. Çay tarımı ile uğraşan çay müstahsilleri ürünlerini yılda üç veya dört kez hasat etmektedir. Çay müstahsilleri ürünlerini hasat ettikten sonra onları işleyecek ve çaya son halini verecek işletmelere satmaktadır. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR) bu işletmelerin en bilinenidir. ÇAYKUR’un yanı sıra birçok özel işletme hasat edilen çay sürgünlerini tüketime hazır hale getirmek için üretim yapmaktadır. Gerek ÇAYKUR’un gerek özel işletmelerin gerçekleştirdikleri faaliyetler birçok çalışmaya konu olmaktadır.

İşletmeler müstahsillerden satın aldıkları hammadde için ödeme yapmadan önce brüt tutar üzerinden bazı kesintiler yapmaktadır. Bu kesintilerden en bilinenleri stopaj ve borsa kesintileridir. Ancak bu kesintilerin seyrini ele alan, inceleyen veya değerlendiren çalışmalar çok sınırlıdır. Bu durum bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de dört çeşit borsa türü bulunmakla birlikte ticaret borsaları bu borsa türlerinden biridir. Ticaret borsalarında işlem gören tarım ürünlerinden biri çaydır. Ticaret borsalarının tarım işletmeciliği sektörünün gelişiminde önemli role sahip olduğu bilinmekle birlikte ana rolü hammaddenin verimli ve şeffaf bir şekilde taraflar arasında değişimini sağlamaktır (Kovačević, 2024, s. 338; Huda, Hossain ve Shaturaev, 2023, s. 27). Çay sektöründeki taraflar arasındaki bu değişim için Giresun, Rize ve Trabzon ticaret borsaları görevlerini yerine getirmektedir. Literatürde, Türkiye’nin bölgesel ekonomik dinamiklerinin temel göstergelerinden biri olan borsa kesintilerinin, il, ilçe ve TR90 bölgesi düzeyinde sistematik analizini gerçekleştiren çalışmalar kısıtlı düzeydedir. Bölgesel ekonomik entegrasyon ve tarımsal emtia akışlarının izlenmesinde kritik öneme sahip olan borsa kesintilerinin ekonomik etki analizleri, bölgesel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak özel sektör çay işletmelerince yapılan borsa kesintilerinin, il, ilçe ve TR90 bazında TL tutarları, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payları ve bu verilerin yıllara göre seyrinin takibi güçtür.

Çay sektöründe ÇAYKUR ve diğer işletmeler müstahsiller adına borsa kesintisini yapmaktadır. Bu çalışmada ÇAYKUR’un 2002-2023 döneminde yaptığı borsa kesintileri değerlendirilmektedir. Çalışmada ikincil verilerden yararlanılmış olup, kullanılan veriler ÇAYKUR’dan doğrudan temin edilmiştir. Diğer veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2024) ile Doğu Karadeniz Bölgesi’nin çay tarımı yapılan illerini (Rize, Trabzon, Artvin, Giresun) kapsayan, çiftçilerin sosyo-ekonomik dinamiklerini ve tarımsal bilgi sistemlerini analiz eden Türk Çayı Platformu (Türk Çayı, 2024) veri tabanından elde edilmiştir. Çay ürünü TÜİK Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık iktisadi faaliyet kolu içerisinde sınıflandırılmaktadır. Türkiye çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri tutarları: il bazında satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri tutarlarının il bazında GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık içerisindeki payı ve il bazında satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri tutarlarının TR90 bazında GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık içerisindeki payı çalışmada değerlendirilmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

Borsa “mükemmel şekilde örgütlenmiş bir pazar” olarak tanımlanabileceği gibi tacirlerin veya ticari işlerle iştigal edenlerin daha önceden belirlenmiş zamanlarda, tatil günleri hariç “her gün bir araya gelerek bazen malı görmeden, genelde numunesine istinaden, malı derhal teslim almadan, parasını tediye etmeden alım-satım işlerine karar verdikleri bir yer; devlet tarafından verilen izin ile kurulan, devlet kontrolü altında bulunan ve ticari ilişkilerin kolaylaştırılmasını amaçlayan organize edilmiş bir piyasa ya

da mümkün olduğu kadar normal bir fiyattan oluşturulması amacıyla organize edilen kütle halindeki sürüm yerlerinin en mükemmeli” olarak da tanımlanabilir (TTB, 2024a).

Tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğine sahip meslek üst kuruluşu olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), özel sektörün Türkiye’de mesleki üst kuruluşu ve yasal temsilcisidir.

“Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile odalar ve borsalar, 15/3/1950 tarihli ve 7457 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 5590 sayılı Kanun ile kurulmuştur. 1/6/2004 tarihli ve 25479 Sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan Yeni düzenlemeler getiren ve 1/6/2004 tarihinde yürürlüğe giren 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu ile 5590 sayılı Kanun yürürlükten kaldırmıştır” (TOBB, 2024a; TOBB, 2024b). TOBB’un üstlendiği görevleri bulunmaktadır. Bu görevler şu şekilde sıralanabilir:

- Bünyesinde bulunan ticaret odaları ve borsaları arasındaki birlik ve dayanışmayı sağlamak,
- Mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak,
- Oda ve borsa mensuplarının meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak,
- Oda ve borsaların “birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere, meslek disiplinini ve ahlâkını korumak,
- Ülkenin kalkınması, ekonominin gelişmesi için gerekli çalışmaları yapmak,
- 5174 Sayılı kanunda belirtilen hizmetleri yerine getirmek.

Türkiye’de 2009 yılından bu yana tarımsal ürünler için ticaret borsaları, hisse senetleri için İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB), kıymetli madenler için İstanbul Altın Borsası (İAB), finansal ve tarımsal sözleşmeler için Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (VOB) olmak üzere dört borsanın hizmet verdiği bilinmektedir (Doğan, 2010, s. 6). Türkiye’deki borsa kurumlarından İAB ile İMKB, Borsa İstanbul A.Ş. (BİAŞ/BİST) adı altında birleşmiş, kıymetli madenler için "Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası" kurulmuştur. VOB ile Borsa İstanbul VİOP platformları birleşmiş, ülke genelindeki tüm vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri VİOP’ta işlem görmeye başlamıştır. Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB) mevcut 113 ticaret borsasının işlevsel kapasitesini genişletmek ve tarımsal emtia piyasalarının dijital dönüşümüne katkı sağlamak amacıyla, spot Elektronik Ürün Senetleri (ELÜS) için uzmanlaşmış bir platform olarak yapılandırılmış, tarımsal emtianın vadeli işlem mekanizmalarını geliştirmek ve şeffaf bir ticaret ekosistemi oluşturmak hedefiyle kurulmuştur. Borsa kurumlarının yeniden yapılandırılması, Türkiye’nin finansal ve tarımsal altyapısının küresel standartlara uyumu ve rekabetçi kapasitesini artırıcı yönde önemli bir stratejik yaklaşımın ürünü olarak gerçekleşmiştir (www.borsaistanbul.com; ticaret.gov.tr).

2.2. Ticaret Borsaları

15 Nisan 1886’da yayımlanan “Umumi Borsalar Nizamnamesi” ile ticaret borsalarının kurulmaya başlanmıştır. Türkiye’de ilk ticaret borsası 1892 yılında İzmir ilinde kurulmuştur. Ardından 1913 yılında Adana, 1923 yılında İstanbul ve Trabzon ve 1927 yılında Ankara Ticaret Borsası kurulmuştur (TTB, 2024a). Türkiye’de 2024 yılı itibariyle faaliyet gösteren 113 ticaret borsası bulunduğu bilinmektedir (TOBB, 2024c).

06 Nisan 2017 tarihli ve 30030 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 2017/9986 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 08.06.2018 tarihinde TÜRİB kurulmuştur. TÜRİB bünyesinde 112 ürün ihtisas borsası bulunmaktadır. Buna göre Kars ticaret borsası dışındaki borsalarda ürün ihtisas borsaları bulunmaktadır (TÜRİB, 2024).

5174 Sayılı Kanun Madde 28- “Ticaret borsaları, bu Kanunda yazılı esaslar çerçevesinde borsaya dahil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatlarının tespit, tescil ve ilânı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlardır. Madde 30- Borsanın çalışma alanı, bulunduğu il sınırlarıdır. Bu çalışma alanı, çevre illeri de kapsayacak şekilde ve o illerde borsa kuruluncaya kadar geçerli olmak üzere, Birlik Yönetim Kurulu tarafından genişletilebilir veya daraltılabilir”.

5174 sayılı Kanuna göre (TOBB, 2024d) Ticaret Borsalarının gelirleri Madde 49' da aşağıdaki gibi sıralanmakta olup tescil ücretlerinin bu gelirlerden biri olduğu bilinmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2024). Madde 49- "Borsanın gelirleri şunlardır: a) Kayıt ücreti. b) Yıllık aidat. c) Muamele tescil ücreti. d) Yapılan hizmetler karşılığı alınan ücretler. e) Belge bedelleri. f) Yayın gelirleri. g) Bağış ve yardımlar. h) Para cezaları. ı) Misil zamları. j) Menkul, gayrimenkul sermaye iradı, şirket kârları ve döviz gelirleri. k) Sair gelirler".

Borsa işlemlerinin tescili Madde 46'da düzenlenmekte olup aşağıdaki gibidir.

Madde 46- "Borsaya tâbi maddelerin en az miktarları üzerinde yapılan alım satım muamelelerinin borsalara tescili zorunludur. Elektronik ticaret yoluyla yapılan satışlar da bu madde kapsamındadır. Borsalarca gösterilen yerlerde yapılan işlemler aynı gün, borsa dışında alınıp satılmasına müsaade edilen maddelere ait işlemler en geç otuz gün içinde tescil ettirilir".

d) "Borsanın çalışma sınırları dışında alım satım yapan taraflardan biri tacir veya sanayici sıfatını haiz olmayan üretici ise, tescil zorunluluğu ve tescil ücretini ödeme yükümlülüğü tacir ve sanayici olan diğer tarafa aittir. Alım satım yapan tarafların her ikisi de tacir veya sanayici sıfatını haiz olmayan üretici ise, tescil zorunluluğu uygulanmaz".

"Tescil ücretinin oranı, malın alım satım değeri üzerinden azamî binde ikidir ve bu oranı borsa meclisi belirler. İşlem başına alınacak toplam tescil ücreti tavanı, yıllık aidat tavanının yüzde onundan az ve tamamından fazla olamaz. Ürün senedi tescil ücreti oranı ise alım satım değeri üzerinden en çok onbinde beştir".

"İhracatın tescilinden ücret alınmaz".

2.3. Bölgelere Göre Ticaret Borsaları

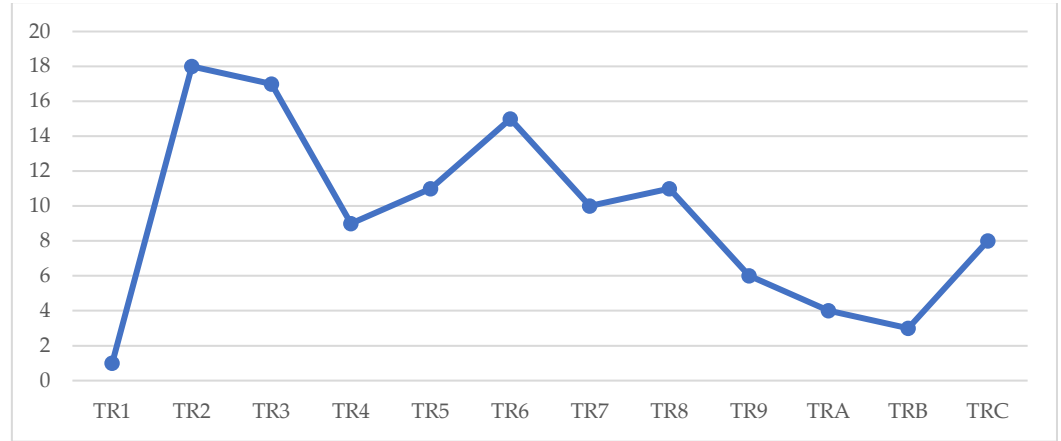
Türkiye mülki idare birimleri olarak 81 ilden oluşmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2024). Aynı zamanda 7 bölgeden oluştuğu bilinmektedir. Ancak nüfus yoğunluğu ilden ile, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Bu nedenle TÜİK nüfus yoğunluklarını da göz önünde bulundurarak TÜİK İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırmasını (İBBS) geliştirmiştir. Buna göre TÜİK İBBS aşağıda tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. TÜİK İBBS

TR1	İstanbul	TR10	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir
		TR32	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara
		TR52	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya, Isparta, Burdur
		TR62	Adana, Mersin
		TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: (Kalkınma Ajansları, 2024)

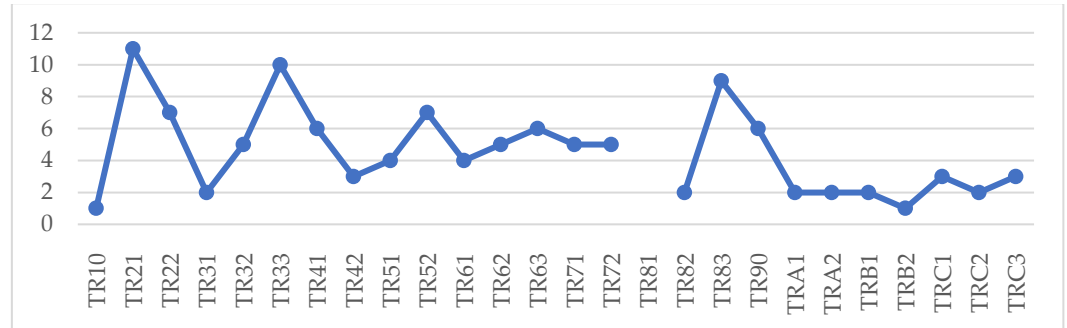
TÜİK İBBS'de Türkiye öncelikle 12 alt bölgeye ayırmaktadır. Bu 12 alt bölge tablo 1'de görülmektedir. TÜİK İBBS'ye göre ticaret borsaları sayıları aşağıda şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. TÜİK İBBS I. Düzey Ticaret Borsa Sayısı (Kaynak: (TOBB, 2024) ve (Kalkınma Ajansları, 2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 1'e göre TÜİK İBBS I. Düzey sınıflandırmaya göre en çok ticaret borsası bulunan bölge TR2 en az ticaret borsası bulunan bölge TR1 bölgesidir. TR1 bölgesinde sadece İstanbul ilinin yer almasının bu duruma neden olduğu söylenebilir.

Ticaret borsaları sayılarının TÜİK İBBS II. Düzeydeki durumu aşağıda şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. TÜİK İBBS II. Düzey Ticaret Borsa Sayısı (Kaynak: (TOBB, 2024) ve (Kalkınma Ajansları, 2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 2'de TÜİK İBBS II. Düzey sınıflandırmasına göre en çok ticaret borsası bulunan bölge TR21 en az ticaret borsası bulunan bölge TR10 ve TR82 bölgesidir. Ayrıca TR81 Zonguldak, Karabük ve Bartın illerinde ticaret borsası bulunmamaktadır.

2.4. Çay Ürünü için Borsa Kesintisi Yapılan Ticaret Borsaları

Çay ürünü stratejik bir tarım ürünüdür. Belirli coğrafi koşullar altında yetiştirilen çay bitkisi Türkiye'de Doğu Karadeniz Bölgesinde yetiştirilmektedir. Çay ürünü için Doğu Karadeniz Bölgesinde Giresun, Rize ve Trabzon Ticaret Borsalarında işlem yapılmaktadır.

2.4.1. Giresun Ticaret Borsası

Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan Giresun ilinde 1 Ağustos 1926 tarihinde Giresun Ticaret Borsası (GTB) kurulmuştur. GTB'nin fındık ticaretindeki ilk borsa işlemlerinin başlatıldığı merkez olduğu bilinmektedir. GTB Türk fındığı ve üreticisine değer katma, Giresun'un sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlama, fındık borsaları arasında örnek ve lider bir kurum olmayı kendisine misyon edinmiştir. Bu bağlamda Giresun'a ve GTB üyelerine verdikleri hizmetleri daha iyi yerine getirebilmek için basın,

yayın ve iletişim, insan kaynakları, bilgi işlem, mali, üye ilişkileri, şikâyet, laboratuvar, PO- 009 Çevre yönetim için politika kriterleri belirlenmiştir. Bunların yanında ÇA-001 Çevre amacı için kriterler belirlenmiştir. GTB internet sitesinde yayınladığı istatistikler ile hem üyelerini hem fındık borsalarına özel ilgisi olan herkesi bilgilendirmektedir (GTB, 2024). Bununla birlikte Tirebolu ilçesinde çay üretimi yapılması ve GTB için kesinti yapılmasına rağmen istatistikler arasında çay ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bunun nedeninin çok kısıtlı alanda az miktarda çay üretiminin yapılmasından kaynaklandığı varsayılabilir.

2.4.2. Rize Ticaret Borsası

Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan Rize ilinde 22.03.1995 tarihinde 6404 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Müdürlüğü izniyle Rize Ticaret Borsası (RTB) kurulmuştur. RTB 5174 sayılı TOBB kanununda ticaret borsaları için belirlenmiş görevleri yerine getirmeyi ve bu görevler dışında bölgenin ve ilin sosyo-ekonomik sorunlarını analiz edip bu sorunlara çözüm önerileri bulmayı amaç edinmiştir. Rize ilinde Türkiye çay üretiminin %85'i gerçekleşmektedir. Bu nedenle çay tescilinin borsa işlem hacmi, RTB borsa işlem hacmi içerisinde büyük paya sahiptir. Ayrıca RTB bünyesinde Çay İhtisas Borsasını bulundurmaktadır. RTB internet sitesinde yayınladığı istatistikler ile hem üyelerini hem de çay borsalarına özel ilgisi olan herkesi bilgilendirmektedir (RTB, 2024).

2.4.3. Trabzon Ticaret Borsası

Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan Trabzon ilinde 1923 yılında Trabzon Ticaret Borsası (TTB) adı ile kurulmuş olup, Türkiye'de kurulan borsalar sıralamasında 14. Sırada yer almaktadır. TTB Zahiri, hububat, fındık, ceviz, yumurta, fasulye, un ve patates gibi çeşitli gıda maddelerine yönelik hizmet vermektedir (TTB, 2024b). TTB internet sitesinde bulunan arama seçeneğinden istatistikler yazılması suretiyle istatistiksel verilere ulaşım imkânı vermektedir. Ancak 17.09.2024 tarihinde TTB internet sayfasında istatistiklere erişilememiştir (TTB, 2024c).

2.5. Ticaret Borsaları Borsa Kesintisi Hesaplama

Borsada tescil ettirilerek, çiftçilerden satın alınan zirai ürün (çay) bedelleri üzerinden borsa kesintileri hesaplanmaktadır (TOBB, 2024e). Çay sektöründeki işletmeler hammadde alımı sırasında borsa kesintilerini hesaplayıp üreticiye ödenecek tutar üzerinden mahsup etmektedir.

Müstahsil tescil ücreti zirai ürünün brüt tutarı üzerinden stopaj ve BAĞ-KUR kesintilerinin toplamı çıkarılmasını takiben ortaya çıkan tutarın %2 si alınarak hesaplanmaktadır. Müstahsil tescil ücreti şu şekilde formüle edilebilir.

$$\text{Müstahsil Tescil Ücreti} = \text{Brüt Tutar} - (\text{Stopaj} + \text{Bağkur}) / 1000 \times 2 \quad (1)$$

Müstahsil tarihinin 30 günü geçmesi halinde Tescil ücretinin %50'si, tescil ücretine eklenerek gecikme ücretiyle birlikte tescil ücreti alınır (Karaman Ticaret Borsası, 2024).

3. Çaykur

ÇAYKUR Doğu Karadeniz bölgesinde çay sektöründe faaliyet gösteren kamu tüzel kişiliğine sahip bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür (ÇAYKUR, 2024).

ÇAYKUR: Artvin ilçelerde 4, Giresun ilçelerde 1, Rize ilinde 12 merkez ve 24 ilçe olmak üzere toplam 36, Trabzon ilçelerde 8 çay fabrikasında müstahsillerden yaş çay/hammadde alımı yapmakta olup, bu yaprakları işlenerek çay tüketime hazır hale getirilmektedir. Bu çay fabrikalarının bulunduğu il ve ilçeler için detaylı bilgiye aşağıda tablo 2'de yer verilmektedir.

Tablo 2. ÇAYKUR Çay Fabrikalarının İl ve İlçelere Göre Dağılımı (2023)

	İller	İlçeler	Fabrikalar
1	Rize	Merkez	1 Ambarlık
2	Trabzon	Araklı	2 Araklı
3	Rize	Ardeşen	3 Ardeşen
4	Artvin	Arhavi	4 Arhavi
5	Rize	Çayeli	5 Aşıklar
6	Rize	Merkez	6 Azaklı
7	Trabzon	Of	7 Bölümlü
8	Rize	Çayeli	8 Büyükköy
9	Rize	Merkez	9 Camıdağı
10	Rize	Merkez	10 Cumhuriyet
11	Trabzon	Of	11 Çamlı
12	Rize	Çayeli	12 Çayeli
13	Rize	Iyidere	13 Çiftlik
14	Rize	Derepazarı	14 Derepazarı
15	Trabzon	Of	15 Eskipazar
16	Rize	Fındıklı	16 Fındıklı
17	Rize	Merkez	17 Gündoğdu
18	Trabzon	Hayrat	19 Hayrat
19	Artvin	Hopa	20 Hopa
20	Rize	Iyidere	21 Iyidere
21	Rize	Iyidere	22 Kalecik
22	Rize	Kalkandere	23 Kalkandere
23	Trabzon	Of	24 Karaca
24	Artvin	Kemalpaşa	25 Kemalpaşa
25	Rize	Merkez	26 Kendirli
26	Rize	Pazar	27 Kirazlık
27	Rize	Pazar	28 Melyat
28	Artvin	Borçka	29 Muratlı
29	Rize	Çayeli	30 Musadağı
30	Trabzon	Of	31 Of
31	Rize	Merkez	32 Ortapazar
32	Rize	Pazar	33 Pazar
33	Rize	Merkez	34 Pazarköy
34	Rize	Çayeli	35 Sabuncular
35	Rize	Merkez	36 Salarha
36	Rize	Merkez	37 Selimiye
37	Trabzon	Sürmene	38 Sürmene
38	Rize	Kalkandere	39 Taşçılar
39	Rize	Pazar	40 Pazar / Taşlıdere
40	Rize	Derepazarı	41 Tersane
41	Giresun	Tirebolu	42 Tirebolu
42	Rize	Güneysu	43 Güneysu / Ulucami
43	Rize	Merkez	44 Veliköy
44	Rize	Merkez	45 Zihniderin
45	Rize	Ardeşen	46 Işıklı
46	Rize	Hemşin	47 Hemşin Organik
47	Rize	Fındıklı	48 Sümer
48	Rize	Çamlıhemşin	49 Çamlıhemşin
49	Rize	Ikizdere	50 Ikizdere

Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. Literatür

Mevcut literatür taramasında, ÇAYKUR ve çay endüstrisindeki diğer ekonomik aktörlerin hammadde tedarikinde uyguladıkları borsa kesintilerine özgü müstakil bir araştırma henüz tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu durum, çay sektörü araştırmaları açısından henüz keşfedilmemiş ve derinlemesine incelenmemiş bir akademik boşluk olarak dikkat çekmektedir. Literatürde benzer kapsamda yer alan çalışmalar incelendiğinde ticaret borsaları ve ürün ihtisas borsalarındaki işlem maliyetleri (Kılıçarslan ve Sucu, 2023), ticaret borsalarının dünyada ve Türkiye’de gelişim süreçleri (Doğan, 2010), zirai amaçlı hukuki işlemlerin tüketici işlemleri niteliği (Zengin, 2024), islami ticaret borsaları (Kılıçarslan, 2021), ticaret borsalarında finansal risk (Kılıçarslan ve Okka, 2023), hukuki açıdan borsalar (Işık, 2012), Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye’de ticaret borsaları (Nadirgil, 2015) vb. konulu çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerinin yıllara göre seyrinin il, ilçe ve TR90 bazında değerlendirilmesi, ekonomi içindeki yerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerini ele alan bu çalışmanın alan yazındaki bir boşluğu doldurması ve çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerinin il, ilçe ve TR90 bazında gelişimini ele alan öncü çalışmalardan biri olması beklenmektedir. Bunun yanında bu çalışma ilerleyen yıllarda yapılacak bilimsel çalışmalar için bir zemin oluşturacak şekilde alana katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bir bütün olarak bölge ekonomisini ele almak isteyen politika yapımcılar ve çay sektörüne özel ilgisi olan herkes için detaylı bilgiler içeren bir çalışma niteliğindedir.

5. Çalışmanın Yöntemi ve Kısıtları

Bu çalışma çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerinin yıllara göre seyrini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Araştırmanın örneklemini çay sektöründeki işletmelerden ve ticaret borsalarından oluşmaktadır. Bu çalışmada kullanılacak veriler öncelikle doğrudan ÇAYKUR'dan ve sonrasında internet siteleri aracılığıyla temin edilmiştir. Böylelikle ÇAYKUR'dan temin edilen verilerle çalışmanın dönemi 2002-2023 olarak belirlenmiştir. Verilerin teminini takiben ilgili alan yazın incelenmiş ve çalışmanın çerçevesi belirlenmiştir. Elde edilen verilerle matematiksel hesaplar yapılmış ve verilerin değerlendirmeye hazır hale gelmesi için veriler tablo ve şekiller halinde düzenlenmiştir. Tablo ve şekillerdeki veriler ile 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri seyri değerlendirilmiştir.

Çalışma için ÇAYKUR ve internet siteleri aracılığı ile veriler temin edilmiştir. Verilerin borsa kesintisi özelinde düzenlenip hazırlanması uzun ve meşakkatli bir iştir. Hem çalışmanın 2024 yılında hazırlanmış olması hem de 2024 yılı için kampanya kapanışın gerçekleşmemiş olması çalışma döneminin 2002-2023 yılları olarak kısıtlanmasına neden olmuştur. GTB, RTB ve TTB verilerinin tek elde toplandığı bir veriye sadece Türk Çayı web sayfasında (www.turkcaiyi.com) erişilmiştir. Bu nedenle ÇAYKUR dışındaki işletmelerin satın aldıkları hammadde için yaptığı borsa kesintileri verileri 2014-2020 dönemi ile kısıtlanmıştır. İl ve TR90 bazında bazı veriler TÜİK internet sitesi aracılığıyla elde edilmiş olup 2018-2020 dönemi ile kısıtlanmıştır.

6. Veriler ve Değerlendirme

Çalışmada kullanılmak üzere ÇAYKUR Çay Tarım Dairesinden sözlü olarak veri talep edilmiştir. Daire Başkanlığı kısa süre içerisinde 2002-2023 yılları için satın alınan hammadde için yapılan kesinti bilgilerinin detaylı bir şekilde yer aldığı veri setini tarafımıza iletmiştir. ÇAYKUR dışında çay sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin satın aldıkları hammadde için yatıkları borsa kesintisi verilerine toplu halde Türk Çayı web sayfası aracılığı ile erişilmiştir.

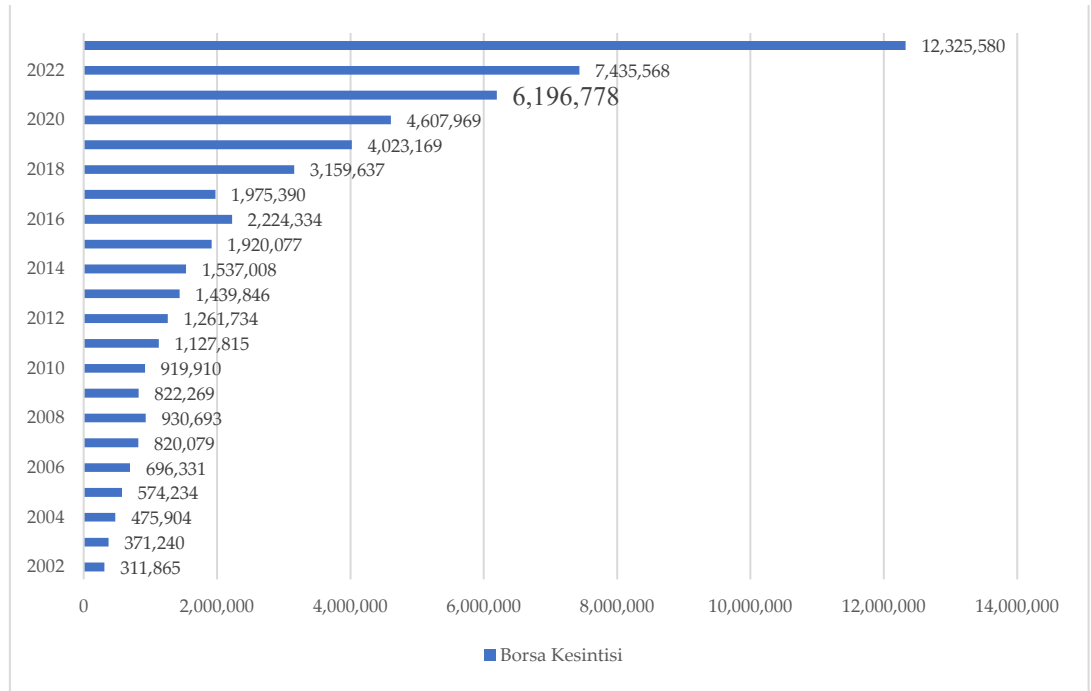
6.1. ÇAYKUR

ÇAYKUR'dan elde edilen veriler 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan toplam borsa kesintileri, il bazında 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri, ilçe bazında 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri ve 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerinin il ve TR90 GSYH Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık içindeki payı verileri aşağıda düzenlenmiş ve değerlendirilmiştir.

6.1.1. ÇAYKUR Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintileri

ÇAYKUR'un tablo 2'deki 49 çay fabrikasında yaptığı çay alımları sırasında yaptığı borsa kesintilerinin miktarına 2002-2023 dönemi için aşağıda şekil 3'te yer verilmektedir.

Şekil 3. ÇAYKUR 2001-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) (Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Not: Borsa kesintisi; Brüt ödeme tutarından stopaj düşüldükten sonra kalan tutar üzerinden Trabzon-Giresun illeri için % 0,1, Rize-Artvin illeri için % 0,2 oranında yapılmaktadır.

Şekil 3'te ÇAYKUR'un 2009 ve 2017 yıllarında bir önceki yıllara göre satın alınan hammadde için daha az borsa kesintisi yaptığı görülmektedir. 2009 yılındaki azalış için ÇAYKUR'un hammadde alım miktarındaki değişikliğin, 2017 yılındaki azalışın genel olarak çay sektöründe hasat edilen miktardaki azalıştan kaynaklandığı söylenebilir. Bununla beraber 2001-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarının istikrarlı ancak kesintili artış gösterdiği söylenebilir. Genel olarak 2002 yılında 311.865 TL ile 2023 yılında 12.325.580 TL hammadde için yapılan borsa kesinti tutarları arasındaki farkın yıllara göre hammadde fiyatlarındaki değişim (2023 hammadde fiyatı ile 2002 hammadde fiyatı arasındaki fark) ve üreticilerin ürününü satmak istediği işletmedeki değişiklikten kaynaklandığı söylenebilir. Bir diğer ifade ile üretici ürününü özel sektör işletmelerine satmayı tercih etmiş olabilir.

6.1.2. ÇAYKUR Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları ve GSYH

Çay tarımı TÜİK Tarım Ormanlık ve balıkçılık sektörü sınıflandırmasında yer almaktadır. 2018-2022 yılları il bazında Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık gayrisafi yurt içi hasıla içerisindeki, Şekil 3'e göre toplam borsa kesintisi, payına aşağıda tablo 3'te yer verilmektedir.

Tablo 3. 2018-2022 Yılları İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık

Yıllar	Artvin	Giresun	Rize	Trabzon	Toplam	ÇAYKUR Toplam Borsa Kesintisi/ İl Bazında Toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH
2018	961.175	1.182.417	1.862.887	1.726.103	5.732.583	0,55
2019	1.177.244	2.071.754	2.326.189	2.411.818	7.987.005	0,50
2020	1.297.608	2.293.510	2.683.140	2.551.213	8.825.470	0,52
2021	1.448.288	2.462.575	3.038.373	2.779.654	9.728.890	0,64
2022	2.746.348	4.697.234	4.278.372	5.455.104	17.177.058	0,43

Kaynak: TÜİK (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3 ve tablo 3'teki veriler birlikte değerlendirildiğinde Şekil 3'e göre toplam borsa kesintisi tutarları 2018-2022 yılları itibarıyla istikrarlı bir artış göstermesine rağmen il bazında toplam borsa kesintisi tutarlarının tablo 3'teki İl Bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içerisindeki payının istikrarlı bir şekilde artmadığı görülmektedir. İl bazında toplam borsa kesintisi tutarlarının il bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içindeki payının en fazla olduğu yılın 2021 (0,64) olduğu görülmektedir. Ayrıca 2022 (0,43) yılına gelindiğinde 2018 (0,55), 2019 (0,50) ve 2020 (0,52) yılı il bazında toplam borsa kesintisi tutarlarının il bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH payının gerisinde kaldığı görülmektedir. 2018 yılı il bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içindeki borsa kesintisi tutarları için en fazla olandan en az olana Rize, Trabzon, Giresun ve Artvin olarak sıralanmaktadır. 2019 yılı il bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içindeki borsa kesintisi tutarları için en fazla olandan en az olana Trabzon, Rize, Giresun ve Artvin olarak sıralanmaktadır. 2020 yılı il bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içindeki borsa kesintisi tutarları için en fazla olandan en az olana Rize, Trabzon, Giresun ve Artvin olarak sıralanmaktadır. 2021 yılı il bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içindeki borsa kesintisi tutarları için en fazla olandan en az olana Rize, Trabzon, Giresun ve Artvin olarak sıralanmaktadır. 2022 yılı il bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içindeki borsa kesintisi tutarları için en fazla olandan en az olana Trabzon, Giresun, Rize ve Artvin olarak sıralanmaktadır.

2018-2022 yılları TR90 bazında Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık gayrisafi yurt içi hasıla içerisindeki Şekil 3'e göre toplam borsa kesintisi payına aşağıda tablo 4'te yer verilmektedir.

Tablo 4. 2018-2022 Yılları TR90 Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık

Yıllar	Artvin	Giresun	Rize	Trabzon	Ordu	Gümüşhane	Toplam	ÇAYKUR Toplam Borsa Kesintisi/ TR90 Toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH
2018	961.175	1.182.417	1.862.887	1.726.103	2 423 443	509 211	8 665 236	0,36
2019	1.177.244	2.071.754	2.326.189	2.411.818	4 009 577	664 136	12 660 718	0,32
2020	1.297.608	2.293.510	2.683.140	2.551.213	4 565 020	749 048	14 139 539	0,33
2021	1.448.288	2.462.575	3.038.373	2.779.654	4 086 659	905 555	14 721 104	0,42
2022	2.746.348	4.697.234	4.278.372	5.455.104	9 815 782	2 232 546	29 225 386	0,25

Kaynak: TÜİK (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3'e göre il bazında toplam borsa kesintisi tutarlarının tablo 4'te TR90 bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içerisindeki payının artış trendinin tablo 3 ile benzer olduğu görülmektedir. Buna göre il bazında toplam borsa kesintisi tutarının TR90 bazında toplam Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık GSYH içerisindeki payının en fazla olduğu yılın 2021 (0,42) olduğu görülmektedir.

6.1.3. ÇAYKUR İllere Göre Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları ve İl Bazında GSYH

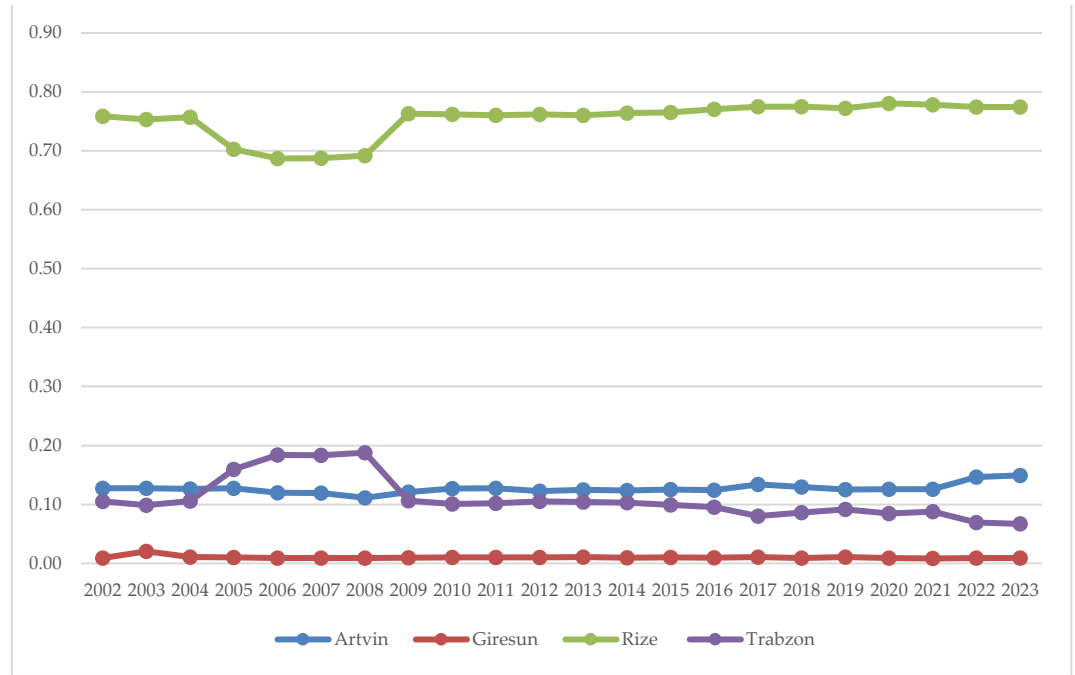
ÇAYKUR illere göre 2001-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarına aşağıda tablo 5'te yer verilmektedir.

Tablo 5. ÇAYKUR İllere Göre 2001-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL)

Yıllar	Artvin	Giresun	Rize	Trabzon
2002	39.730	2.776	236.626	32.732
2003	47.329	7.607	279.689	36.616
2004	60.264	5.023	360.194	50.424
2005	73.333	5.795	403.584	91.522
2006	83.376	6.260	478.463	128.232
2007	98.012	7.522	564.081	150.463
2008	103.617	8.453	643.783	174.839
2009	99.352	7.901	627.449	87.567
2010	116.809	9.227	701.218	92.656
2011	144.033	11.240	857.786	114.756
2012	155.032	12.710	961.175	132.818
2013	179.965	15.257	1.094.729	149.895
2014	189.778	14.477	1.174.631	158.123
2015	240.837	19.219	1.469.838	190.183
2016	276.658	21.822	1.713.735	212.119
2017	265.067	21.584	1.530.575	158.164
2018	408.999	29.381	2.448.353	272.904
2019	503.266	43.091	3.107.885	368.927
2020	580.686	41.085	3.597.071	389.127
2021	781.314	51.283	4.821.521	542.659
2022	1.091.150	67.416	5.759.587	517.415
2023	1.840.525	114.927	9.544.571	825.557
Toplam	7.379.132	524.056	42.376.542	4.877.699

Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5'e göre Artvin ili için 2009 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında azalış olduğu görülmektedir. Giresun ili için 2004, 2009, 2014, 2017 ve 2020 yıllarında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında azalış olduğu görülmektedir. Rize ili için 2009 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında azalış olduğu görülmektedir. Trabzon ili için 2009, 2017 ve 2022 yıllarında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında azalış olduğu görülmektedir. Buna göre 2009 ve 2017 yıllarında tüm illerde satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarları bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarının gerisinde kalmıştır. Bununla birlikte 2010 yılında yapılan borsa kesintisi miktarı 2009 yılına göre artış ancak 2008 yılı borsa kesintisi miktarının gerisinde kalmıştır.

Şekil 4. İllere Göre 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammaddede İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının (TL) 2002-2023 Yılları Toplam Satın Alınan Hammaddede İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) İçindeki Payı (%)

Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

ÇAYKUR illere göre 2018-2022 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarının GSYH içindeki payına aşağıda tablo 6’te yer verilmektedir.

Tablo 6. ÇAYKUR Satın Alınan Hammaddede İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları/İl Bazında GSYH

İller	2018	2019	2020	2021	2022
Artvin	0,43	0,43	0,45	0,54	0,4
Giresun	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01
Rize	1,31	1,34	1,34	1,59	1,35
Trabzon	0,16	0,15	0,15	0,19	0,09

Kaynak: TÜİK (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Not: O il için ilgili yılda yapılan borsa kesintisi tutarı o il için aynı yılda GSYH oranlanarak hesaplanmıştır.

Tablo 6’ya göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarları/il bazında GSYH Artvin ili için en yüksek 2021 (0,54) yılı, Rize ili için 2021 (1,59) yılı ve Trabzon ili için 2021 (0,19) yılı olduğu görülmektedir. Giresun ili için satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarları/il bazında GSYH 2022 (0,01) yılı haricinde aynı olduğu ve bu yılda önceki yıllara göre azalış olduğu görülmektedir.

6.1.4. ÇAYKUR Artvin Giresun Rize Trabzon İllerinin İlçelerine Göre 2001-2023 Yılları Satın Alınan Hammaddede İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL)

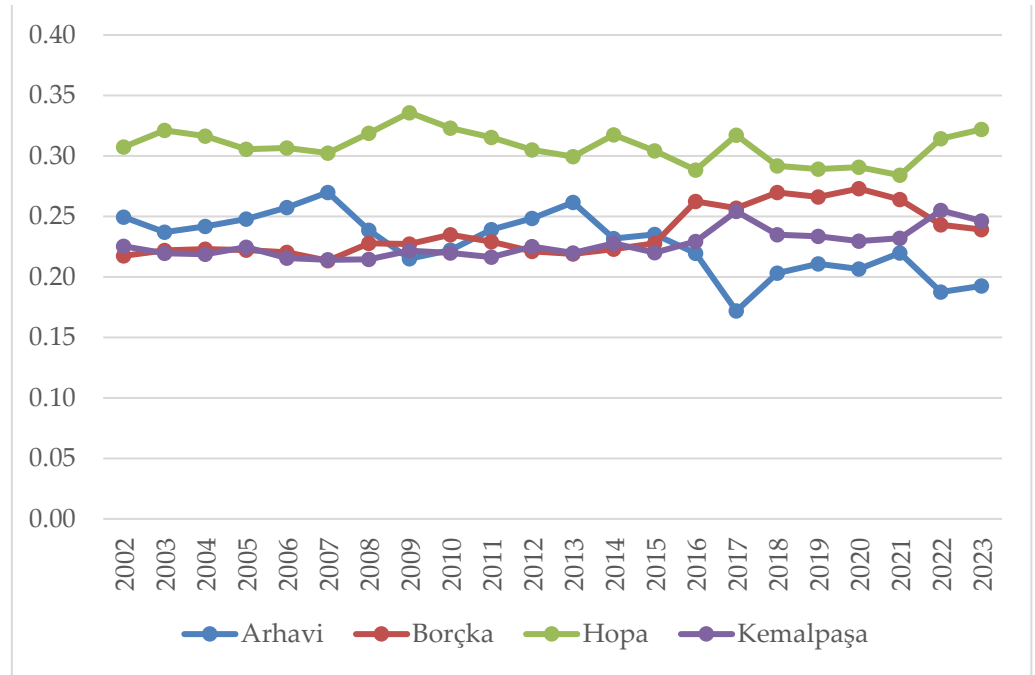
ÇAYKUR Artvin Giresun Trabzon İllerinin İlçelerine Göre 2001-2023 Yılları Satın Alınan Hammaddede İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarına aşağıda tablo 7’de yer verilmektedir.

Tablo 7. ÇAYKUR Artvin Giresun Trabzon İllerinin İlçelerine Göre 2001-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL)

Yıllar	Artvin				Giresun	Trabzon			
	Arhavi	Borçka	Hopa	Kemalpaşa	Tirebolu	Araklı	Hayrat	Of	Sürmene
2002	9.917	8.645	12.213	8.955	2.776	2.613	5.468	21.828	2.824
2003	11.216	10.511	15.204	10.398	7.607	2.790	6.290	24.528	3.007
2004	14.571	13.440	19.070	13.184	5.023	3.500	8.961	33.772	4.190
2005	18.172	16.292	22.407	16.462	5.795	7.289	15.709	59.781	8.744
2006	21.464	18.367	25.561	17.984	6.260	11.153	21.009	83.960	12.111
2007	26.458	20.918	29.645	20.991	7.522	14.217	24.123	96.795	15.329
2008	24.738	23.605	33.048	22.227	8.453	15.666	28.498	114.973	15.703
2009	21.372	22.587	33.367	22.026	7.901	7.007	14.931	58.055	7.574
2010	25.970	27.444	37.724	25.670	9.227	8.917	15.021	59.740	8.978
2011	34.429	33.018	45.406	31.180	11.240	10.501	18.609	74.234	11.412
2012	38.531	34.279	47.314	34.908	12.710	11.814	22.426	85.900	12.679
2013	47.094	39.436	53.885	39.550	15.257	13.175	25.770	97.027	13.923
2014	43.978	42.342	60.236	43.222	14.477	14.441	26.267	102.035	15.380
2015	56.676	54.857	73.274	53.031	19.219	17.039	31.932	123.237	17.975
2016	60.747	72.621	79.819	63.471	21.822	21.142	36.028	135.174	19.774
2017	45.553	68.083	84.065	67.366	21.584	17.103	27.897	96.391	16.773
2018	83.056	110.426	119.402	96.115	29.381	31.417	46.011	167.191	28.285
2019	106.141	134.006	145.534	117.586	43.091	36.035	65.158	232.218	35.517
2020	119.927	158.543	168.864	133.351	41.085	39.264	68.710	246.935	34.217
2021	171.787	206.371	221.949	181.207	51.283	54.498	96.922	344.603	46.636
2022	204.762	265.159	343.034	278.195	67.416	49.336	84.621	321.273	62.186
2023	354.448	440.337	592.463	453.277	114.927	82.994	127.322	516.985	98.255
Toplam	1.544.006	1.821.285	2.263.485	1.750.356	524.056	471.910	817.683	3.096.634	491.472

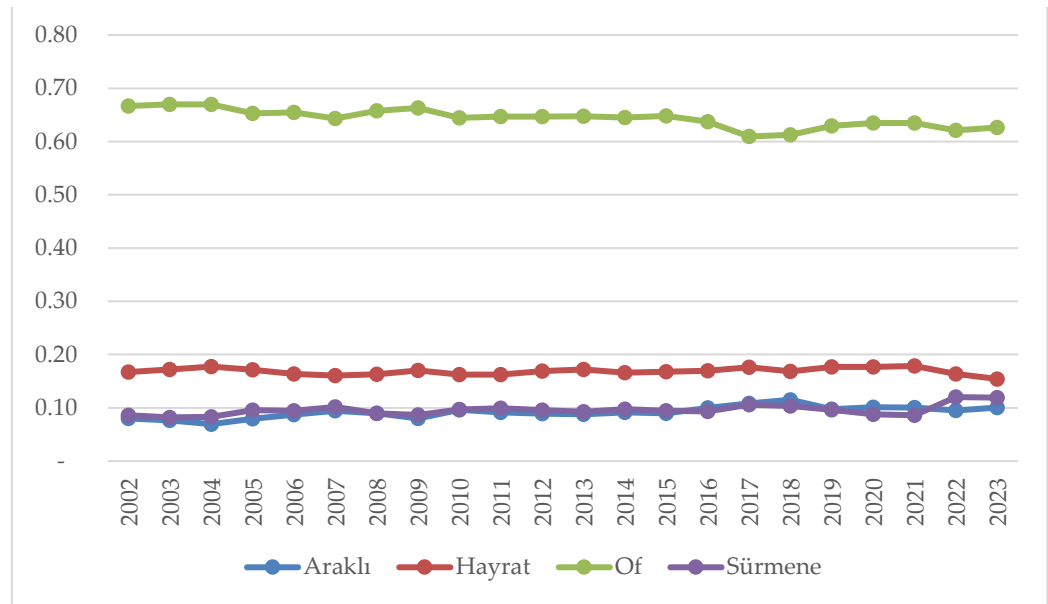
Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 7'ye göre Artvin Arhavi ilçesi için 2008, 2014 ve 2017 yıllarında Borçka ilçesi için 2009 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında azalış olduğu görülmektedir. Artvin Hopa ilçesinde satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarının istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Artvin Kemalpaşa ilçesi için 2009 yılında Giresun ili Tirebolu ilçesi için 2004, 2009, 2014, 2017 ve 2020 yıllarında Trabzon ili Araklı ilçesi için 2009, 2017 ve 2022 yıllarında Hayrat ilçesi için 2009 ve 2017 yıllarında Of ilçesi için 2009, 2017 ve 2022 yıllarında Sürmene ilçesi için 2009, 2017, 2020 yıllarında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında azalış olduğu görülmektedir. Buna göre Artvin Hopa ve Kemalpaşa ilçeleri hariç tüm ilçelerde 2017 yılında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarında azalış olduğu görülmektedir. Ayrıca Artvin Arhavi ve Hopa ilçeleri hariç tüm ilçelerde 2009 yılında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarında azalış olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Artvin İli İlçelere Göre 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının (TL) 2002-2023 Yılları Artvin İli Toplam Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) İçindeki Payı (%)

Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 6. Trabzon İli İlçelere Göre 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının (TL) 2002-2023 Yılları Trabzon İli Toplam Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) İçindeki Payı (%)

Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Rize ili ilçelere göre 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarına aşağıda tablo 8'de yer verilmektedir.

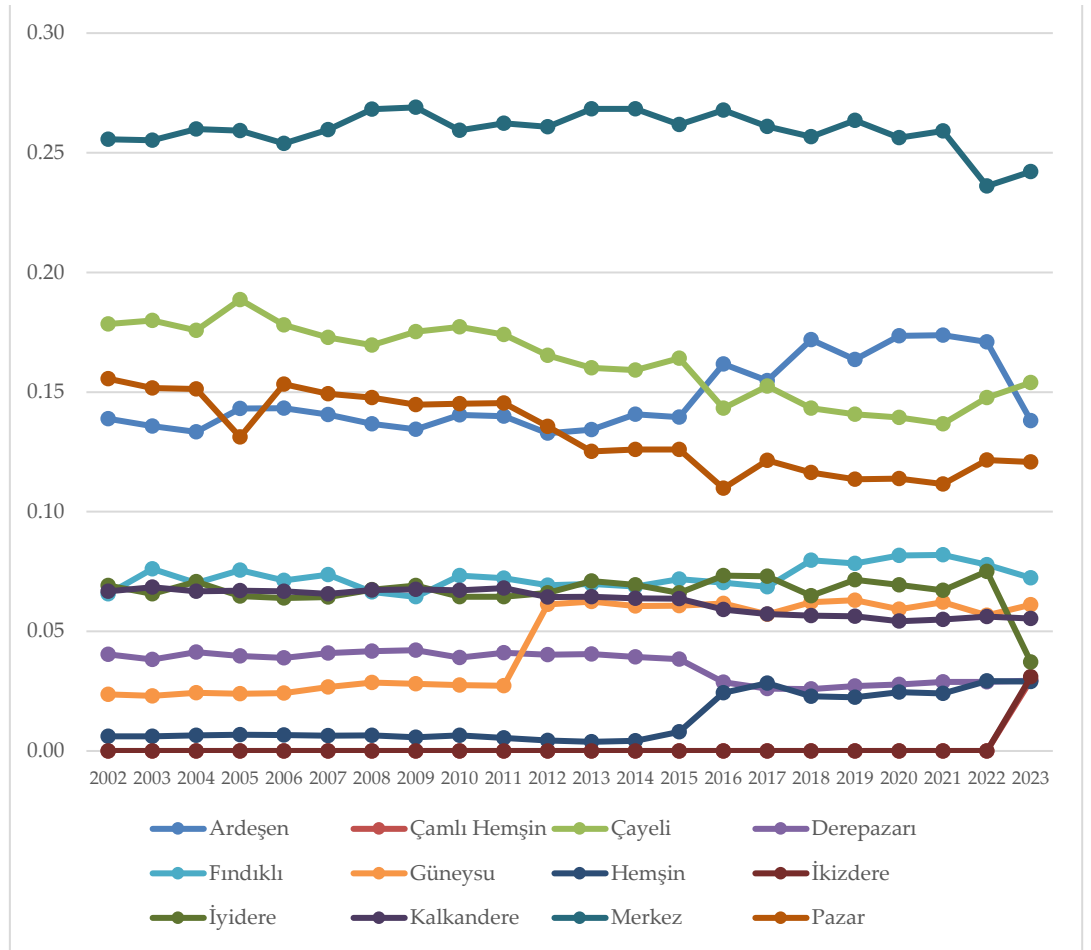
Tablo 8. ÇAYKUR Rize İli İlçelere Göre 2002 - 2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL)

Yıllar	Ardeşen	Çamlı Hemşin	Çayeli	Derepazarı	Fındıklı	Güneysu	Hemşin	İkizdere	İyidere	Kalkandere	Merkez	Pazar
2002	32.860	0	42.210	9.566	15.528	5.587	1.433	0	16.361	15.794	60.479	36.808
2003	37.972	0	50.330	10.680	21.273	6.444	1.702	0	18.348	19.137	71.389	42.415
2004	48.048	0	63.296	14.858	25.263	8.745	2.342	0	25.494	24.016	93.634	54.498
2005	57.773	0	76.135	16.017	30.511	9.662	2.732	0	26.144	27.047	104.599	52.964
2006	68.522	0	85.151	18.598	34.120	11.579	3.172	0	30.554	31.939	121.486	73.342
2007	79.300	0	97.485	23.059	41.568	15.100	3.604	0	36.297	36.997	146.477	84.195
2008	87.974	0	109.193	26.816	42.778	18.416	4.174	0	43.395	43.285	172.667	95.084
2009	84.304	0	109.922	26.427	40.399	17.572	3.589	0	43.367	42.347	168.759	90.763
2010	98.472	0	124.283	27.356	51.368	19.305	4.613	0	45.167	47.026	181.845	101.782
2011	119.956	0	149.269	35.163	61.947	23.419	4.719	0	55.244	58.386	224.953	124.729
2012	127.611	0	158.865	38.641	66.570	58.905	4.155	0	63.431	61.836	250.745	130.415
2013	147.064	0	175.305	44.370	76.375	68.296	4.193	0	77.789	70.530	293.789	137.016
2014	165.278	0	187.021	46.171	80.738	71.126	4.916	0	81.449	74.865	315.138	147.929
2015	205.059	0	241.314	56.372	105.505	89.269	11.716	0	97.009	93.552	384.791	185.251
2016	277.153	0	245.485	49.251	120.583	105.666	41.666	0	125.570	101.378	458.853	188.130
2017	236.912	0	233.342	39.929	104.935	87.470	43.398	0	111.836	87.558	399.358	185.837
2018	420.645	0	350.552	63.325	195.198	152.319	55.988	0	158.719	138.307	628.548	284.751
2019	508.397	0	437.419	84.157	243.386	195.833	69.817	0	222.348	174.760	818.855	352.914
2020	623.882	0	501.389	100.030	294.055	213.056	88.387	0	249.690	195.027	922.061	409.495
2021	837.788	0	659.322	139.208	395.037	299.453	115.893	0	323.348	264.690	1.249.029	537.754
2022	984.886	0	850.158	165.848	448.562	326.617	168.191	0	432.411	323.261	1.359.687	699.967
2023	1.317.247	282.924	1.469.341	280.827	690.656	583.683	277.248	295.533	354.487	528.765	2.311.356	1.152.502
Toplam	6.567.106	282.924	6.416.786	1.316.668	3.186.353	2.387.523	917.646	295.533	2.638.460	2.460.503	10.738.498	5.168.542

Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 8'e göre Rize ili Ardeşen ilçesi için 2009 ve 2017 yıllarında Çayeli ilçesi için 2017 yılında Derepazarı ilçesi için 2009, 2016 ve 2017 yıllarında Fındıklı ilçesi için 2009 ve 2017 yıllarında Güneysu ilçesi için 2009 ve 2017 yıllarında Hemşin ilçesi için 2009 ve 2012 yıllarında İyidere ilçesi için 2009, 2017 ve 2023 yıllarında Kalkandere ilçesi için 2009 ve 2017 yıllarında Merkez ilçe için 2009 ve 2017 yıllarında Pazar ilçesi için 2005, 2009 ve 2017 yıllarında bir önceki yıla göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında azalış olduğu görülmektedir.

Tablo 7 ve 8'e göre 2009 ve 2017 yılları hariç satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarında genel olarak artış olduğu söylenebilir.

Şekil 7. Rize İli İlçelere Göre 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının (TL) 2002-2023 Yılları Rize İli Toplam Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) İçindeki Payı (%)

Kaynak: ÇAYKUR verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Çamlı Hemşin ilçesi 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının (TL) 2002-2023 Yılları Rize İli Toplam Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) İçindeki Payı İkizdere ilçesi ile aynı olduğu için grafikte görünmemektedir.

Şekil 7'ye göre Merkez ilçe 2002-2023 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının (TL) 2002-2023 Yılları Rize İli Toplam Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) İçindeki en yüksek payı, İkizdere ilçesi ise en düşük payı aldığı görülmektedir.

6.2. Ticaret Borsalarına Göre Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları ve GSYH

Ticaret Borsalarına Göre 2014-2020 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarına aşağıda tablo 9'da yer verilmektedir.

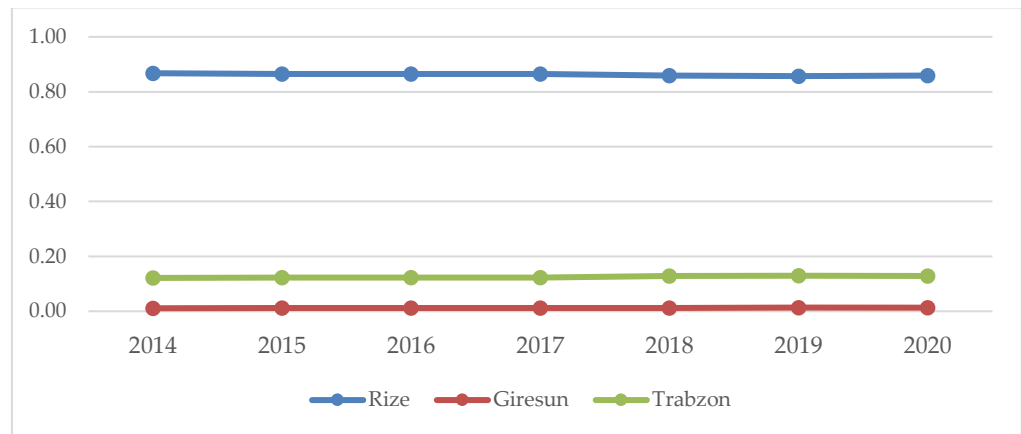

Tablo 9. Ticaret Borsalarına Göre 2014-2020 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL)

Borsa Adı	Kampanya Yılı	Müstahsil Sayısı	Yaş Çay Tescil Miktarı (Kg)	Borsa Kesinti Tutarı (TL)
RİZE TİCARET BORSASI	2020	135,775	1,088,380,667 Kg	6,975,649 TL
TRABZON TİCARET BORSASI	2020	39,179	325,374,717 Kg	1,042,696 TL
GİRESUN TİCARET BORSASI	2020	7,362	32,373,513 Kg	103,744 TL
RİZE TİCARET BORSASI	2019	136,644	1,051,224,655 Kg	5,975,161 TL
TRABZON TİCARET BORSASI	2019	39,838	317,782,954 Kg	903,139 TL
GİRESUN TİCARET BORSASI	2019	7,437	33,204,383 Kg	94,367 TL
RİZE TİCARET BORSASI	2018	133,121	1,107,803,556 Kg	5,037,404 TL
TRABZON TİCARET BORSASI	2018	37,852	332,109,119 Kg	755,083 TL
GİRESUN TİCARET BORSASI	2018	7,177	32,353,868 Kg	73,560 TL
RİZE TİCARET BORSASI	2017	135,254	964,033,475 Kg	3,779,011 TL
TRABZON TİCARET BORSASI	2017	38,854	272,982,406 Kg	535,046 TL
GİRESUN TİCARET BORSASI	2017	7,625	27,384,156 Kg	53,673 TL
RİZE TİCARET BORSASI	2016	137,754	983,040,331 Kg	3,410,364 TL
TRABZON TİCARET BORSASI	2016	40,458	280,126,071 Kg	485,907 TL
GİRESUN TİCARET BORSASI	2016	7,725	28,188,936 Kg	48,897 TL
RİZE TİCARET BORSASI	2015	136,744	1,007,385,099 Kg	3,119,670 TL
TRABZON TİCARET BORSASI	2015	40,046	286,851,303 Kg	444,161 TL
GİRESUN TİCARET BORSASI	2015	7,625	27,490,494 Kg	42,566 TL
RİZE TİCARET BORSASI	2014	137,558	966,055,621 Kg	2,612,987 TL
TRABZON TİCARET BORSASI	2014	40,550	270,672,652 Kg	366,058 TL
GİRESUN TİCARET BORSASI	2014	7,770	24,588,973 Kg	33,254 TL

Kaynak: Türk Çayı (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İllere göre ticaret borsalarına satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarlarının ticaret borsalarına göre toplam satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarları içindeki payına aşağıda şekil 8’de yer verilmektedir.

Şekil 8. İllere Göre Ticaret Borsalarına Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının Ticaret Borsalarına Göre Toplam Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları İçindeki Payı (%) (**Kaynak:** Türk Çayı (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Ticaret Borsalarına Göre 2014 - 2020 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarlarının il ve TR90 Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık verilerine aşağıda tablo 10'da yer verilmektedir.

Tablo 10. Ticaret Borsalarına Göre 2018-2020 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) / 2018-2022 Yılları il ve TR90 Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık

Borsa Adı	Yıllar	Borsa Kesinti Tutarı (TL)	İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık	Borsa Kesinti Tutarı/İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık	TR90 Bazında GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık	Borsa Kesintisi Tutarı/ TR90 GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık
RIZE TİCARET BORSASI	2020	6,975,649	2.683.140	2.60	14 139 539	0.57
TRABZON TİCARET BORSASI	2020	1,042,696	2.551.213	0.41		
GİRESUN TİCARET BORSASI	2020	103,744	2.293.510	0.04		
RIZE TİCARET BORSASI	2019	5,975,161	2.326.189	2.57	12 660 718	0.55
TRABZON TİCARET BORSASI	2019	903,139	2.411.818	0.37		
GİRESUN TİCARET BORSASI	2019	94,367	2.071.754	0.04		
RIZE TİCARET BORSASI	2018	5,037,404	1.862.887	2.70	8 665 236	0.68
TRABZON TİCARET BORSASI	2018	755,083	1.726.103	0.44		
GİRESUN TİCARET BORSASI	2018	73,560	1.182.417	0.06		

Kaynak: Türk Çayı, (2024), TÜİK, (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 10'a göre Ticaret Borsalarına Göre 2018 - 2020 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) / 2018-2022 Yılları il ve TR90 Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık oranlarında azalış görülmektedir. Bu duruma COVID-19'un neden olduğu söylenebilir.

Genel olarak ÇAYKUR 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan toplam borsa kesintisi tutarı artış göstermiştir. 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan toplam borsa kesintisi içinde illere göre borsa kesintileri değerlendirildiğinde en yüksekten en düşüğe sırasıyla Rize, Artvin Trabzon ve Giresun illerinin olduğu söylenebilir. Bu durumun 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için toplam borsa kesintisi tutarlarının il bazında ve TR90 bazında GSYH Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık içerisindeki payı için de benzerlik gösterdiği söylenebilir. İllere göre 2002-2023 satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri illere göre değerlendirildiğinde en yüksek miktarda kesintilerin Artvin ili için Hopa ilçesi, Giresun ili için Tirebolu, Rize ili için Merkez ilçe ve Trabzon ili için Of ilçesinde gerçekleştiği söylenebilir.

Giresun, Rize ve Trabzon ticaret borsalarına göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri değerlendirildiğinde en yüksek kesintinin RTB de gerçekleştiği ve onu sırasıyla GTB ve TTB'nin takip ettiği söylenebilir.

7. Sonuç

Bu çalışmada çay sektöründe 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi tutarları ve bu tutarların GSYH: Tarım Ormanlık ve Balıkçılık payları değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme için nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, ÇAYKUR, TÜİK ve Türk Çayı verilerinden yararlanılmıştır.

Veriler ilgili yıllar için değerlendirilmiş olup, tablo ve şekiller yardımıyla açıklanmıştır. Buna göre ÇAYKUR'un 2002-2023 yılları için tüm illerde 2009 ve 2017 yıllarında bir önceki yıllara göre satın alınan hammadde için daha az borsa kesintisi yaptığı, diğer yıllarda bir önceki yıla göre daha fazla borsa kesintisi yaptığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2010 yılında yapılan borsa kesintisi miktarı 2009 yılına göre artış göstermekle birlikte 2008 yılı borsa kesintisi miktarının gerisinde kaldığı tespit edilmiştir. ÇAYKUR il bazında toplam borsa kesintisi tutarının TR90 bazında toplam GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık içerisindeki payının en fazla olduğu yılın 2021

(0,42) olduğu tespit edilmiştir. İl bazında toplam borsa kesintisi tutarlarının il bazında toplam GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık içindeki payının en fazla olduğu yılın 2021 (0,64) olduğu tespit edilmiştir. Ticaret Borsalarına göre 2018-2020 Yılları Satın Alınan Hammadde İçin Yapılan Borsa Kesintisi Tutarları (TL) / 2018-2022 yılları için il ve TR90 Bazında GSYH: Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık içindeki payının 2018 (0,68)'den 2020 (0,57)'ye azalış gösterdiği tespit edilmiştir.

ÇAYKUR 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan toplam borsa kesintisi tutarı artış göstermiştir. 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan toplam borsa kesintisi içinde illere göre borsa kesintileri değerlendirildiğinde en yüksekten en düşüğe sırasıyla Rize, Artvin Trabzon ve Giresun illerinin olduğu söylenebilir. Bu durumun 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için toplam borsa kesintisi tutarlarının il bazında ve TR90 bazında GSYH Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık içerisindeki payı için de benzerlik gösterdiği söylenebilir. İllere göre 2002-2023 satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri illere göre değerlendirildiğinde en yüksek miktarda kesintilerin Artvin ili için Hopa ilçesi, Giresun ili için Tirebolu, Rize ili için Merkez ilçe ve Trabzon ili için Of ilçesinde gerçekleştiği söylenebilir. 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için toplam borsa kesintisi tutarlarının Artvin ili için sırasıyla Hopa, Kemalpaşa, Borçka ve Arhavi ilçelerinde gerçekleştiği söylenebilir. 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için toplam borsa kesintisi tutarlarının Rize ili için sırasıyla Merkez, Çayeli, Ardeşen, Pazar, Fındıklı, İyidere, Kalkandere, Güneysu, Derepazarı, Hemşin ve İkizdere ilçelerinde gerçekleştiği söylenebilir. 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için toplam borsa kesintisi tutarlarının Trabzon ili için sırasıyla Of, Hayrat, Sürmene ve Araklı ilçelerinde gerçekleştiği söylenebilir.

Giresun, Rize ve Trabzon ticaret borsalarına göre satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri değerlendirildiğinde en yüksek kesintinin RTB de gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni Türkiye'deki çay üretiminin %85'inin Rize ilinde gerçekleşiyor olmasıdır. Ayrıca çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerin il ekonomisi içindeki yeri değerlendirildiğinde bu kesintilerin il ekonomisi içerisinde en fazla paya Rize ilinde sahip olduğu ve onu sırasıyla Trabzon, Artvin ve Giresun illerinin izlediği tespit edilmiştir. Bu durum ticaret borsalarına göre ele alındığında Rize, Trabzon ve Giresun illeri olarak sıralanmaktadır.

TOBB kanununa göre borsa kesintileri uygulanmakta, elde edilen gelirlerden ilgili kaynaklara aktarım yapıldıktan sonra kalan TOBB kanunu Madde 41 kapsamında meclis kararına istinaden Yönetim Kurulu (YK) tahsisine sunulmakta, böylece YK ticari, kültürel sosyal vb. alanlarda elde ettikleri gelirleri sarf edebilmektedir. Borsa kesintilerinin artış veya azalış gösterdiği yıllarda bölgenin sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel düzeyinde bir değişme meydana getirmesi beklenir. Buna göre Türkiye çay sektöründe 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerinin artış gösterdiği yıllarda TR90 bölgesinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına katkı sağlayan önemli bir gösterge olduğu söylenebilir. Bu nedenle 2002-2023 yılları satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintilerinin TR90 bölgesinde görülen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişme içerisindeki payı göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmada çay sektöründe satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi miktarı ve hammadde bedeli üzerinden yapılması gereken borsa kesintisi miktarı karşılaştırılması çalışmanın bir makale hacmini aşması nedeniyle yapılamamıştır. Ayrıca tüm borsa kesintilerinin yıllara göre gelişiminin takip edilebileceği bir veri platformunun yokluğu çalışmayı kısıtlı hale getirmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda çay sektöründe hem kamu sektöründe hem özel sektörde satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintileri ve satın alınan hammadde miktarı (TL) verileri tüm iller, ilçeler ve ticaret borsaları özelinde elde edilerek, il, ilçe ve TR90 bazında değerlendirilebilir. Ayrıca bu sektörde satın alınan hammadde için yapılan borsa kesintisi miktarı ve hammadde bedeli üzerinden yapılması gereken borsa kesintisi miktarı karşılaştırılarak bir denetim sağlanabilir. Tüm borsa kesintileri verilerinin takip edilebileceği bir platformun

kurulmasının, gelecekte yapılacak çalışmaların yapımını kolaylaştıracağı ve şeffaflığı artırarak yararlı olabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Borsa İstanbul, Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası, <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/48/vadeli-islem-ve-opsiyon-piyasasi>
- ÇAYKUR (2024), Hakkımızda, <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx>
- Doğan, B.B. (2010). Ticaret Borsacılığının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 43-61.
- GTB (2024), GTB Hakkında, <https://www.giresuntb.org.tr/index.php?CNK=MP>
- Huda, M.N. Hossain, S. M., Athar ve Shaturae, J. (2023): Effect of Commodity Exchange on the Economy- Prospects and Challenges, *Portfolio*, 1 (29), ss. 27-44.
- Işık, O. (2012). Hukuki Açından Borsa ve Borsa Türleri, *Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1), ss. 215-258.
- İçişleri Bakanlığı, İl Sayısı, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/%C4%B0statistik%20Bilgiler/%C4%B0%20ve%20M%C3%BC%20B%C3%B6l%C3%BCmler/yillara%20gore%20kurulan%20il%20ilce%20sayilari_3.pdf
- KA (2024), TÜİK İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), <https://ka.gov.tr/sayfalar/kalkinma-planlamasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi--24>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi (2024), 5174 Sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5174&MevzuatTur=1&Mevzuat Tertip=5>
- RTB (2024), Düünden Bugüne RTB, <https://www.rtb.org.tr/tr/duenden-bugune-rize-ticaret-borsasi>
- TTB (2024a), Türkiye’de ve Dünyada Borsalar, <https://www.tb.org.tr/tr/turkiye-de-ve-dunyada-borsalar>
- TTB (2024b), TB Tarihi, <https://www.tb.org.tr/tr/tb-tarihi>
- TTB (2024c), İstatistikler, <https://www.tb.org.tr/istatistikler>
- TOBB (2024a), 5590 Sayılı "Ticaret Ve Sanayi Odaları", "Ticaret Odaları", "Sanayi Odaları", "Deniz Ticaret Odaları", "Ticaret Borsaları" Ve "Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği" Kanunu, <https://www.tobb.org.tr/HukukMusavirligi/Sayfalar/OdalarBorsalarveBirlikMevzuati.php>
- TOBB (2024b), 5590 Sayılı Kanunun Yürürlükten Kalkması, https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Kurulus_Gorev_Organ.php
- TOBB (2024c), Ticaret Borsaları, <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/TicaretBorsalari.php>
- TOBB (2024d), Borsa Gelirleri <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/odalar-ve-borsalar/borsalar/borsa-gelirleri>,
- TOBB (2024e), Ticaret Borsalarına Dahil Maddeler ve Bu Maddelerin Alım veya Satımlarının Tescili Hakkında Yönetmelik, <https://www.tobb.org.tr/HukukMusavirligi/Documents/Mevzuat/Borsalar/alimsatimtescil.pdf>
- TÜİK (2024), İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2022-45867>
- Türk Çayı (2024), Borsa Kesintileri, <https://www.turkcaiyi.com/html/ticaretborsasikesintileri.html>
- TÜRİB, Acenteler, <https://www.turib.com.tr/acenteler/> 17.09.2024
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Ürün İhtisas Borsası, <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/kurulus-ve-faaliyet-izinleri/urun-ih-tisas-borsasi>
- KTB (2024), Müstahsil Tescil Ücreti, <https://www.karamantb.org.tr/borsa-tescil>
- Kılıçarslan, A. (2021). Ticaret Borsaları ve İslami Ticaret Borsalarında Risk Yönetiminde Bir Model Önerisi: Vadeli Ürün Satış Modeli. Yayımlanmamış Doktora Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Konya.
- Kılıçarslan, A. ve Sucu, M.Ç. (2023). Ticaret Borsası ve Ürün İhtisas Borsasında İşlem Maliyetleri: Karşılaştırmalı Bir Uygulama, *Sakarya İktisat Dergisi*, 12(4), 607-624.
- Kılıçarslan, A., ve Okka, O. (2023). Türk Ticaret Borsalarında Finansal Risk Toleransı. *İzmir Yönetim Dergisi*, 4(2), 19-37.

Kovačević, V. (2024). Significance and Perspectives for Development of Commodity Exchange Trade in Agricultural Products. In: Ostojic A, Vaško Ž, Pržulj N (Eds) *Agroeconomicaspects Of Agricultural Development*. Academy of Sciences and Arts of the Republic of Srpska, Banja Luka, Monograph LVIII:293–338. <https://doi.org/10.7251/EORU2410293K>

Nadirgil, O. (2015). *Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Ticari Ürün Borsaları ve Karşılaştırmalı Analizi*, AB Uzmanlık Tezi, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Zengin, H. K. (2024). Zirai Amaçla Gerçekleştirilen Hukuki İşlemlerin Tüketici İşlemleri Bakımından Değerlendirilmesi. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2).

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Yasemin ARIMAN (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Yasemin ARIMAN (100%)
